

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בשלח וט"ו בשבט, תשע"ג
מספר 1002מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"עַת מְלַחְמָה וְעַת שְׁלוֹם" עמיצור ברק

מילותיו האחרונות של משה איש האלוקים, שבהן הוא נפרד משבטי ישראל ולפני עלותו אל פסגת הר נבו הן: "אֲשַׁרְיָךְ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשַׁע בְּה' מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר תִּרְבַּ גְּאֻתְךָ וַיִּכְחָשׁוּ אֵיכָרְךָ לְךָ וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ" (דב' לג:כט). יש בהן מגן וחרב, אויבים, דריכה, תשועה וניצחון. אין זה מסר השלום המיוחל של "וַיִּשְׁבְּתֶם לְבַטַח בְּאַרְצְכֶם, וְנִתְחִי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ" (ויק' כו:ה-ו), או של "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם (במ' ו:כו), אלא מסר של מלחמה. ללמדנו שחלק חשוב בהיסטוריה הצפויה של ישראל כולל מציאות מלחמתית, שבה יש לעם אויבים ושונאים. זאת המציאות כבר מראשית העם: אברהם, "אבי האומה", קולט אותה בדברים הראשונים שהוא שומע מה', ובהם ההבטחה: "וְאַבְרָהָהּ מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָרָר" (בר' יב:ג). יהיו מקללים, שונאים ואויבים. ואכן, אברהם נקלע למלחמה הראשונה בתורה והוא שותף פעיל בה – מלחמת כדלעומר (ארבעת המלכים). גם במשפטים האחרונים ששמע אברהם מה' (שנאמרו לו בסיום ניסיון העקדה) מובא מסר דומה: "וַיִּרְשׁ וַרְעָף אֶת שַׁעַר אֵיכָבוֹ" (בר' כב:יז); יהיו אויבים לזרעך.

בפרשתנו מתמשש עניין זה בהדגשה. אולי היה מקום לצפות שאחרי הרישיון שניתן לעם לצאת מעבדות קשה לחירות, יוכל הוא לנוע בשלום ולנוח מעימותים אלימים עם עמים אחרים עד הכניסה לארץ לפחות, אבל ציפייה זו נכזבת. פרשתנו, המתארת את קורות העם מיד אחר היציאה ממצרים, מתאפיינת במוטיב המלחמה. המושג "מלחמה" מופיע הן בפסוק הראשון של הפרשה הן בפסוק האחרון: "וַיְהִי בְשִׁלַח פְּרַעֲהָ אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱ-לֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים... פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בְּרִאֲתָם מְלַחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיִמָה" (יג:יז); "וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מְלַחְמָה לְה' בְּעַמְלֶק מְדַר דָּר" (יז:טז).

בפרשה נזכרות מלחמות רבות אחרות. גם הפסוק השני בה רומז למלחמות הקרובות שתהיינה בדרך לארץ: "וַיִּסַּב אֱ-לֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם סוּף וַחֲמֹשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (יח). ורש"י על אתר: "וַחֲמֹשִׁים – אין חמושים אלא מזוינים... ומקרא זה לא נכתב כי אם לשבר את האוון, שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין, מהיכן היו להם כלי זיין".

לאחר מכן מתואר המרדף הכושל של המצרים אחר ישראל כמלחמה ישירה אבל חד-סטריית של ה' במצרים: "ה' יִלָּחֵם לְכֶם וְאַתֶּם תִּחְרִישוּן... וַיֹּאמֶר מִצְרָיִם אֲנוֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלָּחֵם לְכֶם בְּמִצְרָיִם (יד:יד, כה). זאת מלחמה מוזרה: מצרים היא האויב של ה', ואילו היא רואה בישראל את האויב, אלא שמלחמת ה' במצרים מונעת מאויב-ה' ליצור מגע עם אויב-מצרים.

* עמיצור ברק הוא פרופסור בפקולטה להנדסה במרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון. מלבד מחקריו המקצועיים (בעיקר בהתפלת מים) הוא כותב מאמרים בנושאים תורניים ומדיניים בממות שונות. הפסוק שבכותרת לקוח מקהלת ג:ח.

הדים לכך נשמעים בשירת הים: "ה' איש מלחמה ה' שמו... ימינך ה' תרעץ אויב. אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל... אריק חרפי (טו: ג, ו, ט).

האזכור הרביעי בפרשתנו למלחמות מצוי בסופה, בתיאור המלחמה הראשונה של ישראל כעם – המלחמה הכפויה בעמלק (יו: ח-טז):

וַיבֹּא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחָר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמִטָּה הָאֵל-לְהִים בְּיָדִי. וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּפֶאֱשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק... וְהָיָה כְּפֶאֱשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבְרֵי עֲמֶלֶק... וַיִּחַלֵּשׁ יְהוָה אֶת עֲמֶלֶק וְאֶת עֲמוֹ לְפִי תָרַב... וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ... וַיֹּאמֶר פִּי יָד עַל פִּסְיָה מִלְחָמָה לְה' בְּעֲמֶלֶק מִדֶּר דֶּר.

הפסוק האחרון מתייג את עמלק פאויב המוחלט של ה' ושל עם ה', וכך הוא נעשה אובייקט נצחי למלחמה ולזיכרון ושם של אויב-שונא קלאסי.

מעניין שכל שלוש הפרשיות האחיות,¹ היינו פרשיות עם שמות דומים – במקרה שלנו "וישלח"; "שלח-לך" ופרשתנו "בשלח" – פותחות במלחמה שחששו מפניה ושלח התרחשה, אך בהמשך כל פרשה מתרחשת מלחמה אחרת:

● בפתיחת פרשתנו הפסוק הראשון מדבר על מלחמה שלא פרצה – מלחמה בפלשתים, שהקב"ה מונע אותה על-ידי הנחיית העם בדרך הארוכה. כאמור, לאחר מכן הייתה המלחמה בעמלק – שני אויבים היסטוריים-מיתולוגיים של ישראל דורות רבים לאחר מכן.²

● בפתיחת פרשת "וישלח" יעקב חושש שעשו בא עם 400 איש כדי להכותו ומתקין עצמו "לתפילה, לדורון ולמלחמה" כמאמר הידוע על הפסוק "והיה המחנה הנשאר לפלטה" (בר' לב: ט). רש"י בשם קהלת רבה ט, יח). כידוע, מלחמה זו לא התרחשה אך בהמשך הפרשה נוטלים שמעון ולוי "איש חרבו" ויוצאים לפשיטה קטלנית על העיר שכם, וכדרך המנצחים במלחמות גם חוזרים כשבידיהם שלל רב.

● בפתיחת פרשת "שלח-לך" מתוארת מניעת המלחמה המתוכננת לכיבוש המתקרב של הארץ. מלחמה זו, הנחוצה הן להעברת הריבונות על הארץ הן להכחדת תושביה הרשעים, נמנעה או נדחתה בעקבות דברי ההפחדה של המרגלים שחדרו ללב העם. אבל מיד לאחר מכן, בתגובת נגד מאוחרת מדי, הפך העם או חלק ממנו ("המעפילים") את עמדתו ויצא להילחם בתושבי דרום הארץ – העמלקי והכנעני, אך הובס. יתרה מזו: בשלוש הפרשיות האחיות האלו מצויות כל המלחמות הראשונות של בני יעקב כמשפחה ובני ישראל כעם.

עוד צד שווה בפרשיות אלו קשור למושג המלחמה באמצעות הפסוק האחרון בפרשתנו. שלוש הפרשיות הנדונות הן שלוש הפעמים הראשונות שבהן האיש עמלק ועם עמלק מופיעים בתורה:

- עמלק בן אליפז בכור עשו נולד בפרשת "וישלח" – הופעתו הראשונה על במת ההיסטוריה.
- הופעתו השנייה היא בפרשתנו: צאצאיו-עמו מתנפלים על ישראל ומסתבכים עמנו ומסבכים אותנו במלחמת מצווה: "מלחמה לה' בְּעֲמֶלֶק מִדֶּר דֶּר". חשוב מאוד להבין כי מלבד ההתנפלות שלהם על ישראל היה המפגש הזה טראומטי לישראל. ביום הקרב שהתרחש למחרת ההתנפלות היו גם שעות שפל! לא רק "כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל" אלא גם "וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבְרֵי עֲמֶלֶק", עד הסיום שבו גבר ישראל. אגב, ייתכן שהתורה באה ללמדנו לקח כולל: בכל מלחמה עלולים גם "האנשים הטובים" להיתקל במפלות זמניות או מקומיות.
- הופעה שלישית – בפרשת "שלח-לך": המרגלים ניצלו את הטראומה שנותרה מן המלחמה בפרשתנו ופתחו את פירוט רשימת העמים ה"מפחידים" בדו"ח המגמתי שלהם במילים "עמלק יושב בארץ הנגב" (במ' יג: כט), ובהמשך פרשה זו נזכר עמלק עוד שלוש פעמים.

ועוד צד שווה בעניין מלחמתי: אולי אין זה צירוף מקרים שהשורש המשותף לשמות שלוש הפרשיות הוא ש-ל-ח. כאשר "שלח" הוא שם נרדף לחרב, וכי המילה "חרב" מופיעה בשלוש הפרשיות – פעמיים בכל פרשה: בפרשת "וישלח": "וַיִּקְחוּ... שְׁמֵעוֹן וְלוֹי אֲחֵי דִינָה אִישׁ תָּרַב וַיִּבְאוּ עַל הָעִיר. וְאֶת חֲמוֹר וְאֶת שָׁכֶם בְּנֵי הָרְגוּ לְפִי תָרַב (בר' לד: כה-כו). בפרשתנו: "תמלאמו

¹ ראו מאמרי "וכפר בעדו ובעד ביתו", דף שבועי לפרשת צו תשע"ב (מס' 960).

² ואולי עד ימינו. אויבנו הקרוב נטל לעצמו את שם פלשת, ואנו מכנים את כלל אויבינו עמלק, כדברי הרב י"ד סולובייצ'יק זצ"ל: "עמלק עדיין קיים בעולם" והסביר בציטוט מדברי אביו: "כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת, על-פי ההלכה, עמלק" (איש האמונה, ירושלים תשל"א, עמוד 102).

נְפֹשֵׁי אֲרִיק תְּרַבִּי" (טו:ט); "וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלֵק וְאֶת עֲמוֹ לְפִי תְּרַב" (יז:יג). ובפרשת "שלח-
 לך": "וְלָמָּה ה' מִבִּיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּתֶרֶב... כִּי הֶעֱמַלְקִי וְהִפְנַעְנִי שָׁם לְפָנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם
 בְּתֶרֶב" (במ' יד:ג, מג).

ומכאן למבט כולל בעניין המלחמות בתורה. ההנחה העקרונית היא שעם ישראל ומנהיגיו
 שואפים לשלום, וכי במצב שבו ישראל עובד את ה' כראוי יתקיימו הבטחות ה' בתורה ונזכה
 לשלום, ככתוב: "אם בַּחֲקֵי תִלְכוּ... וַיִּשְׁכַּחְתֶּם לְבַטַח בְּאֲרָצְכֶם וְנִתְתִּי שְׁלוֹם בְּאֲרֶץ וַיִּשְׁכַּחְתֶּם וְאִין
 מִחֲרִיד... וְתֶרֶב לֹא תַעֲבֹר בְּאֲרָצְכֶם" (ויק' כו:ג-ו). אלא שהתורה מרבה לדבר על מציאות אחרת
 אפילו בתנאים האידיליים הללו, שכן מיד בפסוק הבא מזכיר הכתוב מלחמה: "וַיַּרְדֵּפוּ אֶת
 אִיבֵיכֶם וְנָפְלוּ לְפָנֵיכֶם לְתֶרֶב וְרָדְפוּ מִפְּנֵי חַמְשָׁה מֵאָה וּמֵאָה מִפְּנֵי רֶבֶבָה יִרְדְּפוּ וְנָפְלוּ אִיבֵיכֶם
 לְפָנֵיכֶם לְתֶרֶב" (שם ז-ח). גם בברית בערבות מואב הגמול הטוב המובטח הוא ניצחון ולא שלום:
 "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֶ-לֹהֶיךָ... וְנִתְנָה ה' אֶ-לֹהֶיךָ עֲלֶיךָ עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ... יִתֵּן ה' אֶת
 אִיבֵיךָ... נִגְפִים לְפָנֶיךָ, בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יִגּוּסוּ לְפָנֶיךָ (דב' כח:א, ז).

מכל האמור כאן מתחזקת התחושה כי חרף כמיהתנו לשלום צפויה לנו מציאות של מלחמות
 – פער רב בין רצוי למצוי. כדי לצמצם את הפער ואת השלכותיו השליליות עלינו להתקרב אל ה'
 וללכת בדרכיו. ואף אם עוד נכונו לנו מלחמות, בין אם בגזרה מלפניו ובין אם כגמול לחטאינו,
 עלינו לשאוף לשלום, כמאמר חז"ל במסכת דרך-ארץ (פרק "השלום" הלכה יט): "אמר ר' יהושע
 דסכנין בשם ר' לוי גדול השלום, שכל הברכות והתפילות חותמין בשלום": תפלת העמידה, ברכת
 המזון, ברכת כוהנים, ברכת "השכיבנו" החותמת את 'קריאת שמע' של ערבית, תפילת "אין
 כאלוקינו", מסכת ברכות ומסכת עוקצין החותמת את ששה סדרי משנה – כולן מסתיימות בשלום.
 ונאמר: "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֶךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם" (תה' כט:יא).